

BIBLIOTHEKEN VS. NEPNIEUWS

Steven Laporte

Het debat rond nepnieuws barstte in de nasleep van de presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten in 2016 in alle hevigheid los. In dit artikel vragen we ons af hoe we nepnieuws een halt kunnen toeroepen en welke rol bibliotheken en informatieprofessionals hierbij kunnen spelen.

Het rommelt in de wereld van de nieuwsverslaggeving. Kranten staan vol artikels waarin de ene leugen aan de andere onwaarheid wordt geregen. Op sociale media waant enkel een dwaas zich in het gezelschap van goedbedoelende burgers en hun eerlijke mening. *Clickfarms*, buitenlandse geheime diensten, binnenlandse overheden en alomtegenwoordige multinationals vullen onze tijdlijnen met misleiding, laster en propaganda. De tv sust wie boos zou moeten zijn, en jut al de anderen tegen elkaar op. Redacties filteren het nieuws dat werkelijk van belang is en zetten dat wat in hun eigen ideologische kraam past op een voetstuk. Nieuwe media verspreiden verzonden en op sensatie mikkende berichten zonder de geringste vorm van controle. Wie van dit zogezegde 'nieuws' ook maar één jota gelooft, is in het beste geval naïef, maar hoogstwaarschijnlijk zelf medeplichtig. Het best kan men nog vertrouwen op wat er niet staat, op datgene wat angstvallig verzwegen wordt om macht en privileges te beschermen en toe te staan dat duistere agenda's worden uitgevoerd. Kortom: de toestand is hopeloos. Of toch niet?

Misschien is alles nog niet verloren, want gelukkig zijn er nog verstandige lieden die ons voor dit doemscenario kunnen behoeden. We hebben het natuurlijk over bibliotheken en de informatiespecialisten die er werken. Want laat het nu toevallig zo zijn dat het aanleveren van betrouwbaar bronmateriaal een van de centrale taken is van de bibliotheek. Bovendien zijn sterke informatievaardigheden een fonkelende pijl in de koker van wie er werkt. Het zou ons dus niet moeten verwonderen dat hun deuren momenteel worden platgelopen door talloze belangstellenden op zoek naar kalmte en degelijkheid, en dat politieke leiders non-stop aan de telefoon hangen met de knapste bibliothecarissen, in een verwoede poging om het hoofd te bieden aan deze nieuwe bedreiging.

Maar wat blijkt? De telefoon blijft stil en de bezoekers verlangen niet meer dan de gebruikelijke dienstverlening. Het is zelfs zoeken met een vergrootglas naar stukken die de link leggen tussen bibliotheken en de bestrijding van vals nieuws.¹ Waar zit het dan fout? Klopt er dan niets van de t-shirts en koffiekopjes met opschriften als "Please don't confuse your Google search with my Library degree"? Heeft Google de bibliotheek misschien toch overbodig gemaakt?² Of hebben bibliotheken wel degelijk wat te bieden, maar krijgen ze hun boodschap niet bij het brede publiek? In ieder geval zijn bibliothecarissen het aan zichzelf verschuldigd om even stil te staan bij het maatschappelijke fenomeen 'nepnieuws', en de rol die bibliotheken kunnen spelen in de omgang ermee.

Waar te beginnen? Eerst en vooral mag het duidelijk zijn dat — hoewel bibliotheken met hun informatiespecialisten wel degelijk over een grote hoeveelheid expertise beschikken rond

de selectie en evaluatie van bronnen — ze niet als enigen actief zijn op het gebied van bronanalyse. Een sceptische houding ten opzichte van het bronmateriaal is een basishouding die hoort bij iedere wetenschappelijke discipline. Kort en bondig komt het hierop neer: geloof nooit zomaar wat geschreven staat. Deze sceptis beperkt zich trouwens niet tot wat men zoal leest in de populaire pers. Het gaat net zo goed over wetenschappelijke publicaties zelf. Een bron dankt haar betrouwbaarheid voornamelijk aan de feiten waar ze verslag van brengt of mee aan de slag gaat. Iedere andere autoriteit, zoals de reputatie van de auteur, de roem van een universiteit of de renommee van het *journal* waarin een onderzoek verscheen zijn hiervan afgeleide producten. Dit brengt ons al meteen bij een eerste opmerkelijke conclusie: een bron ontleent haar geloofwaardigheid aan feiten in de wereld. Anders geformuleerd: de informatiestromen zelf — de *tweets*, de artikels, de interviews, de Facebookposts en de lawine aan commentaren hierop — zijn afgeleide producten van een juiste, of een verkeerde voorstelling van feiten.

Vanuit dit perspectief kunnen we de informatie die op ons afkomt in twee categorieën opdelen: 1) informatie die verslag brengt van feiten en gebeurtenissen en 2) de verbanden die hierdoor worden gelegd. Bij de eerste soort informatie gaat het erom of de bron een getrouwe weergave geeft van de werkelijkheid: is het voorval werkelijk gebeurd, is het representatief, zijn de waarnemingen controleerbaar, enz. Om hiervoor bevestiging te vinden moeten we het veld in, meten en controleren. Om de commentaren en verbanden te beoordelen moeten we eerder ons oordeelsvermogen mobiliseren: zijn de verbanden die worden gelegd logisch, worden oorzaak en gevolg correct ingeschat, werd de context correct overwogen, enz.

Nu is een accurate weergave van feiten op zich al een hachelijke onderneming: een feit staat zelden op zichzelf maar hangt vaak af van eerdere aannames. Bovendien maken feiten meestal deel uit van een argumentatie en is hun selectie daarom niet louter toevallig.³ Toch zijn feiten relatief makkelijk te hantieren in vergelijking met de commentaren. Het blijft eenvoudiger om te achterhalen of een persoon een bepaalde uitspraak al dan niet heeft gedaan, dan te bepalen wat hij er precies mee bedoelde. Het is eenvoudiger om te tellen hoeveel personen in een bepaalde periode een grens overstaken dan te achterhalen wat hun beweegredenen hiervoor waren.

De relatie tussen feiten en de waarheid is wat complexer. In de klassieke correspondentietheorie is een overtuiging waar als zij correspondeert met de feiten. Om wijs te raken uit de grote hoeveelheid feiten die ons brein dagelijks te verwerken krijgt slaat het die feiten echter niet gewoon op, maar structureert hen in een systeem. Dit systeem streeft ernaar zichzelf zo min

mogelijk tegen te spreken en streeft dus naar coherentie. En ook bij dit principe hoort een theorie, namelijk de coherentietheorie. Volgens de coherentietheorie is een overtuiging pas waar wanneer ze onderdeel uitmaakt van een coherent systeem van overtuigingen. Een groot deel van de geschiedenis van de westerse filosofie van de twintigste eeuw stond in het teken van de botsing tussen deze twee theorieën. Momenteel schiet men vaak met scherp op het zogenaamde postmodernisme⁴⁵, een containerbegrip dat doorgaans begrepen wordt als een vorm van analyse die het belang van de eigen persoonlijke context benadrukt wanneer we feiten gaan interpreteren. Men verwijt de postmodernisten dat ze ons in een verlamdend relativisme hebben gestort. Ieder zijn waarheid, zeg maar. Gemakshalve wordt het belang van de vaak erg productieve reflex om de eigen positie kritisch te analyseren, die deze manier van denken meebracht, dikwijls geminimaliseerd.

interpretatie van die feiten verschillend is. Als er geen overeenstemming bestaat over de feiten, kunnen de betrokken partijen net zo goed in verschillende werelden leven, zonder veel hoop op overeenstemming of zinvolle dialoog. Wanneer we het hebben over nepnieuws gaat het in veel gevallen over dingen die zo duidelijk verzonnen zijn⁹, dat ze op geen enkele manier nog te maken hebben met het subtiele filosofische debat dat hierboven beschreven werd. De werktuigen in de gereedschapskist van bibliotheekmedewerkers komen hier wel degelijk van pas.

Een van de taken van informatieprofessionals is die bronnen aan te duiden, die er het best in slagen de feiten weer te geven: een werk over historische gebeurtenissen dat stoelt op gedegen onderzoek bijvoorbeeld, of het aanduiden van een bron die betrouwbare cijfers produceert rond demografie. Wat ze hiervoor ter beschikking hebben is niet de feitenkennis zelf, maar

“KLOPT ER DAN NIETS VAN DE T-SHIRTS EN KOFFIEKOPJES MET OPSCHRIFTEN ALS “PLEASE DON’T CONFUSE YOUR GOOGLE SEARCH WITH MY LIBRARY DEGREE”?

Daartegenover kwam het sciëntisme — eigenlijk ook een containerbegrip — te staan. Sciëntisme kunnen we uitleggen als de overtuiging dat we de wereld volledig kunnen begrijpen met behulp van de methoden van de positieve wetenschappen. Dankzij haar grote praktische potentieel vonden en vinden haar pleitbezorgers vlot het oor van gezagsdragers. Bij de toepassing van haar aanpak op steeds complexere menselijke en sociale fenomenen, loopt ze evenwel het risico zich te vergalopperen.⁶ Ook bleek het niet altijd vanzelfsprekend om met haar bevindingen — zelfs wanneer deze onomstotelijk zijn — de verbeelding van het brede publiek te vangen.⁷

De zoektocht naar een gedeelde waarheid lijkt bijgevolg nog niet zo snel ten einde te zullen komen. Het is dan ook wat ongelukkig om te spreken over een *post-truth*-tijdperk.⁸ Dit zou immers suggereren dat er ooit een algemeen aanvaarde waarheid heeft bestaan, wat historisch onjuist is. Het echte gevaar schuilt in het ontstaan van een *post-fact* samenleving. Een samenleving waar de feiten zelf moedwillig verkeerd worden voorgesteld. Of erger nog: een samenleving die zich niet langer voor de feiten interesseert.. Een waarschuwing voor een *post-fact*-samenleving zou bijgevolg beter op zijn plaats zijn.

Vanuit praktisch oogpunt is het ook een stuk nuttiger om de klemtoon te leggen op een juiste weergave van de feiten. Van verschillende partijen die het eens zijn over de feiten, kun je zeggen dat ze in dezelfde wereld leven, zelfs wanneer hun

kennis van een methode. Ze kunnen het publiek bijvoorbeeld vertellen dat het nuttig is om te achterhalen wie de auteur is van een bepaalde tekst, en zich vervolgens de vraag te stellen of die auteur het eventueel bij het verkeerde eind zou kunnen hebben. Ze kunnen op het nut wijzen om andere ongerelateerde bronnen te gaan zoeken over hetzelfde onderwerp en zich telkens weer dezelfde vraag te stellen: “Kan deze auteur misschien fout zijn?”. En vooral kunnen informatieprofessionals het publiek op het hart drukken om alles wat hen wordt voorgeschoteld als twijfelachtig te beschouwen tot het tegendeel — na het veelvuldig uitvoeren van de vorige stappen — wel heel erg onwaarschijnlijk wordt.¹⁰

Het identificeren van een betrouwbare bron is geen eenvoudige taak en het vraagt dan ook de ontwikkeling van informatievaardigheden en een engagement voor levenslang leren. Het geeft ook aan dat wie oprecht op zoek wil gaan naar betrouwbare informatie niet langer genoeg kan nemen met een passieve rol. Gezien de overvloed aan informatie die ons dagelijks bereikt, zal iedere nieuwsconsument een beetje onderzoeker moeten worden. Bibliotheekmedewerkers kunnen hun leners dus meer meegeven dan enkel de gevraagde boeken. Om een verschil te maken zullen ze manieren moeten vinden om hun vaardigheden voor het maken van een goede selectie te delen met hun gebruikers.

Tot een paar jaar geleden hadden we ons verhaal hier kunnen afronden. Maar met de komst van nieuwe media won een

nieuw dynamisch proces voor informatieverspreiding snel terrein. Een dynamiek waarop informatieprofessionals — en niet enkel zij — veel moeilijker een goede greep kunnen krijgen. Dit proces wordt gedreven door een eenvoudig principe, namelijk de neutraliteit van het medium ten opzichte van de inhoud van de berichten. Nu wordt er aan die neutraliteit natuurlijk hier en daar afbreuk gedaan. Zo worden ongepaste foto's geweerd van sociale netwerksites als Facebook. Daarnaast kan er worden ingegrepen in het automatische proces wanneer er bijvoorbeeld sprake is van ernstige persoonlijke bedreigingen. Maar de essentie blijft dat het ene bericht door het systeem volstrekt evenwaardig wordt behandeld als het andere. Dit principe is de grote kracht van sociale media — veel democratischer kun je het niet bedenken — maar het zorgt net zozeer voor grote bekommernissen.

In de keuze voor de inhoudsneutrale behandeling van berichten op sociale media, schuilt het stilzwijgende uitgangspunt dat iedere mededeling in essentie evenwaardig is.¹¹ Het gewicht dat het bericht vervolgens krijgt wordt volledig bepaald door de

wordt immers geschreven door een persoon binnen de groep. Dat het bericht achteraf wijzer zou blijken dan het slimste individu in die groep is ongerijmd. Maar misschien moeten we niet kijken naar het bericht zelf, maar zit de wijsheid in de specifieke keuze die collectief werd gemaakt? Het meest gedeelde bericht op Facebook in 2016¹⁴ — met meer dan 5 miljoen *shares* — had als titel *New Alzheimer's Treatment Fully Restores Memory Function*.¹⁵ Bij nader onderzoek vinden we dat het stuk in kwestie een flinterdunne laag waarheidsgetrouwe informatie bevat¹⁶ waarop een totaal misleidend artikel werd gebouwd. Nepnieuws dus. Mogelijk heeft de *wisdom of crowds* op sociale media resultaten opgeleverd die te ingewikkeld zijn om door een gewone sterveling juist geïnterpreteerd te worden. Waarschijnlijker is echter dat het principe niet op de huidige vormen van informatieverspreiding van toepassing is.

Leveranciers van sociale media lijken zich ondertussen bewust te worden van het probleem en zoeken naar aanpassingen die het euvel moeten verhelpen.¹⁷ De meest voor de hand liggende aanpak is het inbouwen van de mogelijkheid voor het publiek

“ VOORAL KUNNEN INFORMATIEPROFESSIONALS HET PUBLIEK OP HET HART DRUKKEN OM ALLES WAT HEN WORDT VOORGESCHOTELD ALS TWIJFELACHTIG TE BESCHOUWEN TOT HET TEGENDEEL WEL HEEL ERG ONWAARSCHIJNLIJK WORDT.

andere — al dan niet menselijke — gebruikers.¹² Dit hangt af van het aantal volgers van de persoon die het stuurt, of deze volgers het bericht negeren of delen met hun volgers, enz.

Een mogelijke uitkomst is dat — hoewel het best mogelijk is dat er verkeerde informatie de wereld wordt ingestuurd — het beste of meest relevante bericht uiteindelijk zal komen bovendrijven. Deze hoopvolle redenering doet denken aan het principe van *The Wisdom of Crowds*, naar het gelijknamige boek van James Surowiecki.¹³ Kort samengevat stelt dit boek dat in bepaalde omstandigheden grote groepen in staat zijn om in bepaalde betere beslissingen te nemen dan een alleenstaand individu. Het maakt in deze voorstelling niet uit dat er soms foute informatie de wereld wordt ingestuurd, gezien deze er uiteindelijk uit zal worden gefilterd. Voorwaarde is dat de groep voldoende groot en voldoende divers is, en dat de leden niet gestuurd worden door hiërarchie of groepsdruk.

Of dit vertrouwen in de wijsheid van grote groepen steeds gerechtvaardigd is, is twijfelachtig. Dat het zou opgaan voor sociale media is vrijwel zeker onjuist. Ieder afzonderlijk bericht

om vals nieuws te 'vlaggen'. Dat belooft zeker nog interessant te worden, al moeten we opmerken dat ook deze werkwijze vertrekt van het principe van een *wisdom of crowds*.

Wat betreft de omgang met sociale media is het veel minder duidelijk welke oplossingen informatieprofessionals het publiek kunnen aanreiken. In het beste geval kunnen zij helpen het publiek bewuster te maken van de achterliggende dynamiek bij iedere *like* en *tweet*. Informatieprofessionals mogen zich hierbij echter verwachten aan een harde strijd om alsnog het oor van het publiek te vinden.

Tot op heden hebben bibliotheken nog geen plaats van belang veroverd in de cockpit van de digitale informatiewereld. Als ze alsnog een bijdrage willen leveren aan dit debat moeten ze manieren ontwikkelen om hun reputatie van leveranciers van betrouwbare informatie over te brengen op de nieuwe media. We moeten hier over nadenken, want het water staat ons aan de lippen. ■■

-
- 1 <http://www.usnews.com/news/national-news/articles/2017-01-05/the-challenge-facing-libraries-in-an-era-of-fake-news>
  - 2 <http://www.wsj.com/articles/in-age-of-google-librarians-get-shelved-1452461659>
  - 3 <http://criticalvoter.com/fact-checking>
  - 4 <http://www.demorgen.be/opinie/dit-is-een-waar-gebeurd-verhaal-niet-gekker-dan-de-samenzweringmythes-die-bij-ons-ten-tijde-van-dutroux-circuleerden-ba517b1f>
  - 5 In haar boek *Macht en Onmacht* (Beeckman, Tinneke. Macht En Onmacht. De Bezige Bij, 2015.) besteedt Tinneke Beeckman ruime aandacht aan het in vraag stellen van het postmodernisme.
  - 6 Denk aan de peilingen bij recente verkiezingen in de VS en Groot Britannië.
  - 7 <https://www.theguardian.com/politics/2017/jan/19/crisis-of-statistics-big-data-democracy?>
  - 8 <http://www.economist.com/news/leaders/21706525-politicians-have-always-lied-does-it-matter-if-they-leave-truth-behind-entirely-art>
  - 9 Er zijn dusdanig veel voorbeelden te vinden dat het moeilijk is om een voorbeeld te kiezen. De fact-check website snopes.com heeft een top 25 van de meest flagrante gevallen: <http://www.snopes.com/info/top25uls.asp>
  - 10 Dit principe wordt hier bevattelijk samengevat: <http://www.lastwordonnothing.com/2015/01/01/holiday-redux-the-pocket-guide-to-bullshit-prevention>
  - 11 Met wat goede wil kan hier een 'postmodern principe in gezien worden (!)
  - 12 Een cijfermatige benadering die eerder in een scientistische traditie past.
  - 13 Surowiecki, James. *The Wisdom of Crowds*. Random House, 2004.
  - 14 <http://www.socialmediatoday.com/social-business/most-shared-articles-facebook-2016-and-what-we-can-learn-them>
  - 15 <http://www.sciencealert.com/new-alzheimer-s-treatment-fully-restores-memory-function>
  - 16 <http://www.jci.org/articles/view/77487>
  - 17 <http://www.bbc.com/news/business-38631847>